

MAREK TUSZEWICKI

WSPOMNIENIA JECHESKIELA KOTIKA

– WSTĘP DO LEKTURY

Majne zichrojnes, wspomnienia Jecheskiela Kotika, właściciela kawiarni na warszawskich Nalewkach, ukazały się po raz pierwszy pod koniec 1912 roku i niemal natychmiast podbiły serca żydowskich czytelników i krytyki. Zyskały sobie stałe miejsce w kanonie literatury jidysz.

Wielowarstwowa opowieść autobiograficzna jest sagą obejmującą kilka pokoleń zamożnego rodu z Kamieńca Litewskiego, miasteczka leżącego niedaleko Brześcia nad Bugiem, a jednocześnie bogatym w szczegóły opisem żydowskiego życia na prowincji Strefy Osiedlenia¹. Roztacza przed czytelnikiem rozległą panoramę społeczną, pełną bohaterów pierwszego i drugiego planu – którym autor poświęca wiele uwagi – i ukazuje codzienność targaną konfliktami, pragnieniami i ambicjami zwykłych ludzi. Kotik opowiada o własnej rodzinie – o podziale ról oraz tarciach między różnymi prądami judaizmu w jej łonie. Rysuje pozycję rodziny w społeczności lokalnej, przedstawiając jej relacje z polskimi dziedzicami i rosyjską administracją. Jego opowieść sięga też dalej, wkracza w kipiący życiem, wielkomiejski świat Kijowa i Moskwy, z jego osobliwościami i pokusami. Jest to obraz niezwykle szczerzy, nieobciążony okliwą nostalgią, harmonijnie przeplatany sentymentalnymi dygresjami oraz subiektywnymi opiniami i uwagami krytycznymi autora.

Za redakcję wspomnień odpowiedzialny był Dowid Kassel², który opublikował między innymi – poza licznymi nowelami, poezją i bajkami dla dzieci – jidyszowy przekład *Wyznań* Jana Jakuba Rousseau oraz autobiograficznej trylogii Lwa Tołstoja. Nie do końca wiemy, na czym polegała jego współpraca z Kotikiem i dlaczego uczyniono z tego faktu tajemnicę, powód do plotek i insynuacji. Za sprawą Kassela dzieło znanego w Warszawie działacza społecznego i właściciela kawiarni, zarazem amatora, który nie zdradzał wcześniej talentu pisarskiego, miało nabrać blasku, przyciągnąć uwagę czytelników, krytyków oraz innych twórców literatury jidysz. O memuarach z uznaniem wypowiadali się znani intelektualiści, między innymi Szolem Alejchem, Jicchok-Lejbusz Perec czy Szymon Dubnow³.

Gdy zaczął kształtować się nowy paradygmat pamięci, co pociągnęło za sobą dowartościowanie świadectw historii mówionej i literatury wspomnieniowej, autobiografia Kotika zaczęła budzić coraz większe zainteresowanie akademików. Jest dziś istotnym punktem odniesienia dla wielu badaczy świata Żydów aszkenazyjskich. Historyków i etnologów przyciąga nieszablonowym ujęciem zwyczajów oraz głęboką, przekonującą analizą stosunków międzyludzkich na poziomie mikrospołecznym. Pozwala odpowiedzieć na wiele pytań dotyczących faktycznych wpływów oraz znaczenia ruchu chasydzkiego wśród ludności żydowskiej Królestwa Polskiego i Rosji. Budzi też nie mniejsze uznanie językoznawców.

We fragmencie wspomnień z Kamieńca, których przekład publikujemy w tym numerze „Cwiszn”, piętnastoletni Jecheskiel znalazł się w centrum ideologicznego sporu między chasydyzmem (reprezentowanym przez surowego ojca) a tradycyjnym judaizmem rabinicznym (któremu hołdowali: wujek rabin oraz dziadek). Przepaść, która dzieliła członków rodu Kotików, nie pozostała bez wpływu na życie i świadomość młodego autora. Z jednej strony decydowały się sprawy dotyczące jego małżeństwa, z drugiej zaś rodził się w nim bunt wobec autorytetu rodzica.

Dysputa o przygotowaniach, o której snuje on opowieść w końcowym fragmencie, odbędzie się dopiero po ślubie bohatera. Wbrew oczekiwaniom nie rozwiąże jednak żadnego z problemów, zaogni jedynie rodzinny konflikt. Ojciec poczuje się dotknięty zachowaniem Jecheskiela i odgrodzi się od niego murem niechęci, starając się przy tym zachować nad nim kontrolę za pośrednictwem młodej synowej. Ta, wychowana w tradycji chasydzkiej, będzie ulegała wpływom teścia dopóty, dopóki nie zrozumie, że – zgodnie z tą tradycją – odpowiedzialność za utrzymanie domu musi wziąć na siebie. Kotik pisze nieco dalej: „[...] moja żona ochłonęła z chasydyzmu. Skupionej nieustannie na pracy i środkach do życia, przyszło na myśl, że kobiety mające za mężów chasydów, wiele cierpią [...]. Widziała, jak hulają oni u ojca całe sobotnie wieczory, jedząc i śpiewając, podczas gdy ich małżonki z dziećmi pozostają w domach głodne i przygnębione”⁴. Jecheskiel Kotik wchodzi w dorosłość utwierdzony w zamiarze zerwania z chasydyzmem.

1 >> Strefa Osiedlenia – ustanowiony przez Katarzynę Wielką w 1791 roku obszar na zachodzie Imperium Rosyjskiego (głównie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej), w obrębie którego mieszkali mogli Żydzi.

2 >> Dowid Kassel (1881–1935) – pochodzący z Mińska poeta, prozaik, publicysta żydowski, redaktor wielu tytułów, autor bajek oraz podręczników do geografii, historii i języka żydowskiego. Zob. *Leksikon fun der jidischer literatur*, t. 3, Wilno 1929, s. 482–488.

3 >> Zob. opracowanie pierwszej części wspomnień w języku angielskim wraz z obszernym wstępem, *Journey to a Nineteenth-Century Shtetl. The Memoires of Yekhezkel Kotik*, oprac. David Assaf, Detroit: Wayne State University Press, 2002.

4 >> Jecheskiel Kotik, *Majne zichrojnes*, t. 1, Berlin 1922, s. 313.